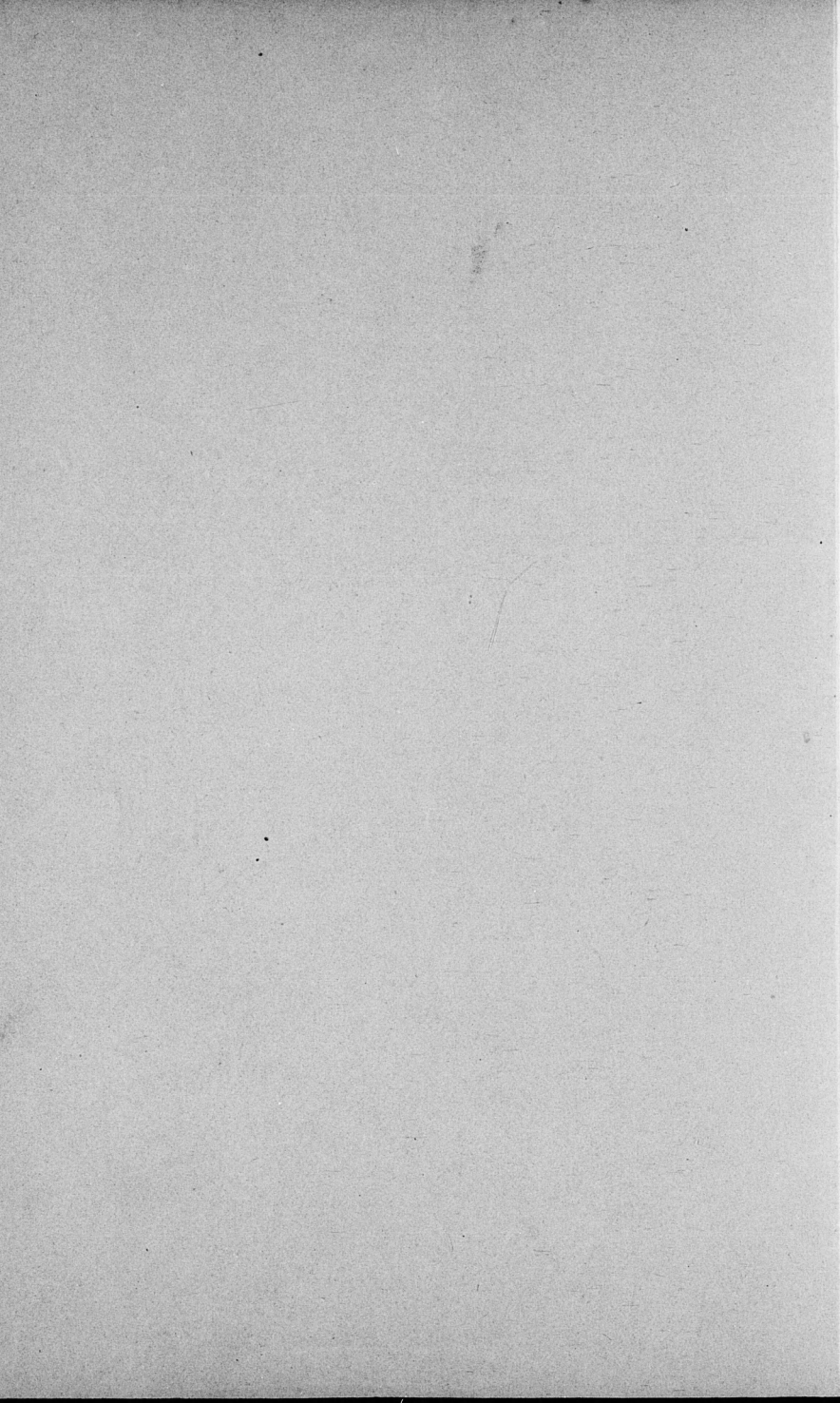
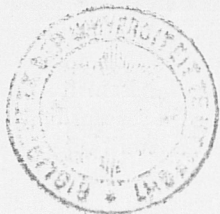

Br. 1888 V, 5

v. d. d.

WAT FRANKRIJK TERUGKOCHT UIT DE BIBLIOTHEEK VAN LORD ASHBURNHAM.

Het is bekend, dat het Britsch Museum eerst onderhandeld heeft in 1883, om de geheele verzameling van genoemden Lord voor £ 160,000 of 4,000,000 francs over te nemen, waarvan dan 166 handschriften voor 600,000 francs aan de staatsbibliotheek te Parijs zouden worden overgedaan, als zijnde eigenlijk de handschriften welke Libri indertijd uit eenige Fransche bibliotheken had ontvreemd en die ~~Sir Phillips~~ op diens aucties had aangekocht. Genoemde onderhandelingen sprongen af, het Britsche Museum kon die groote som niet geven; maar sedert werden die codices beschouwd door hen, die op den aankoop uit die wetenschappelijke goudmijn aasden, als Fransch eigendom, dat men dus zou overlaten aan Frankrijk.

De Italiaansche regeering kocht dan ook voor 23,000 £ de geheele zoogenaamde collectie Libri, met uitzondering van de door Frankrijk gereclameerde 166 nummers, terwijl het Britsche Museum de Stowe-collection voor £ 45,000 aankocht. Daarna heeft de boekhandelaar Trübner te Londen de verschillende belangen indiervoege weten te bevredigen, dat Frankrijk voor 23 nummers uit de bibliotheek van Tours atkomstig, zou afstaan het zoogenaamde Manuscrit Manassé, dat in 1656 uit de Heidelbergsehe bibliotheek naar het schijnt wederrechtelijk in die van den koning van Frankrijk was terecht.

gekomen; voor de 143 overige nummers zou men 150,000 francs betalen, want het eerst verlangde cijfer van 200,000 bleek veel te hoog te zijn. Men stelde zich te Parijs tevreden met de uitmuntende photographische reproductie van genoemd Heidelbergsch handschrift, op last van den Groothertog van Baden indertijd vervaardigd; de oorspronkelijke hoogst kostbare codex werd afgestaan, Trübner gaf het voor een nog onbekend cijfer, aan den Keizer van Duitschland, die het terugzond aan den Groothertog van Baden voor de bibliotheek te Heidelberg.

De directeur der Bibliothèque Nationale, de heer Leopold Delisle, vertrok met de heeren Paul Meyer en Julien Havet naar Londen, om den koop te sluiten en de stukken mede te brengen. Daar werden hun den 7^{den} Februari de handschriften in het kantoor van Trübner overhandigd tegen betaling van 110,000 francs, in April werden 20,000 francs uitbetaald, terwijl de laatste 20,000 francs in April 1889 zullen overgemaakt worden. Beide laatste betalingen geschieden uit de gewone credieten der bibliotheek, terwijl voor eerstgenoemd bedrag gebruikt is geworden het kapitaal van 4000 francs 3 pCt. rente door den hertog van Otrente indertijd zonder bepaalde aanwijzing aan de nationale bibliotheek vermaakt; men meende dat kapitaal voor dezen buitengewonen aankoop te mogen losmaken, waartoe de minister zijne toestemming gaf.

Het bestuur dezer boekerij heeft zoo spoedig mogelijk de 121 fraaiste en merkwaardigste handschriften en brieven in de toonkasten van een der zalen in de rue Richelieu tentoongesteld en daarvan een beschrijvende lijst laten drukken. Ik was natuurlijk zeer verlangend die voor zulk een groote som teruggekochte Manuscris des Fonds Libri et Barrois, waarvan ik de vrij wel opgeschreefde beschrijving reeds had ontvangen van den heer Delisle, met eigen oogen te aanschouwen, want eerst dan meende ik over het besteden van al dat geld te mogen oordeelen; het bleef in mijne oogen een ontzettend hard geld.

En nu ik die tentoongestelde stukken heb gezien, moet de bekentenis van de lippen: het is verantwoord. Niet

dat ik mij zou durven aanmatigen dit of dat handschrift op duizend of tienduizend francs te waardeeren, want de waarde van zulke kostbaarheden, waarvan geen tweede is te koop, wordt door allerlei bijkomende omstandigheden bepaald; ik bedoel alleen dit: men heeft waar voor zijn geld gekregen. Natuurlijk werd het mooiste brood voor 't venster gelegd, zooals het spreekwoord zegt, maar reeds die honderd boeken en bladen zijn kostbaar, uiterst fraai en hoogst belangrijk.

Was het mij gebleken bij het doorloopen der lijsten van de door Libri gestolen handschriften, dat er nog al wat dunne codices bij waren, soms slechts weinige quaternes, hetgeen nu te Parijs uitgesteld lag waren meerendeels groote en volledige banden. Bovendien zijn daarbij boeken uit de 6e, de 7e en 8e eeuw, natuurlijk met kapitale letters geschreven, een reeks, die men zelden in zoo grooten getale bij een vindt en vooral niet met zoo vele voor palaeographie merkwaardige bijzonderheden.

Hoogstbelangrijk zijn vooral de codices uit Tours, want daar had Libri gebruik gemaakt van de slechte zorg, die het hoofd der stedelijke bibliotheek toen droeg voor de vele codices uit de opgehevene abdijen van deze stad naar die boekerij overgebracht. Uit de abdij van Sint Maarten zag ik er zeven en deze geven een hoogen dunk van de beschaving, die in die merkwaardige en rijke stad van de zesde eeuw af heeft gebloeid. Is van dat heilighdom nu slechts de toren over, dat logge gevaarte dat boven op het graf van de aldaar overleden Luidgarde is gebouwd en nog heden ten dage de Tour de Charlemagne heet, omdat zijne gemalin daaronder te ruste werd gelegd, in die abdij zijn vele en prachtige codices bewaard geweest en afgeschreven; daar moet het door Karel den Groote herstelde onderwijs hebben gebloeid. Eerbiedwekkend is b.v. die foliant, die de 6 laatste boeken van Hilarius over de Drieëenheid bevat, geschreven met kapitale letters in de 6e eeuw; merkwaardig die andere met uittreksels uit Augustinus, omdat daarin zoowel het kapitale als het halfkapitale schrift voorkomt, met geheel

minuskel en ook curciefschrift, dat in de 8e eeuw wordt geplaatst; voor de palaeographie levert dit handschrift vele nieuwe vraagpunten op. Een afschrijver in deze abdij, de beroemdste Fransche calligraaf uit 't begin der 9e eeuw, Adalbalduſ geheeten, vervaardigde dien kwartijn met stukken uit Augustinus en andere vaderen. Voor de vrienden der classici is vooreerst een uitmuntende codex van Cicero's Senectus met het Sommium Scipionis en Macrobius uit de 9e eeuw nu te raadplegen, waarin de Grieksche woorden met nette kapitale letters werden geschreven; verder twee keurig fijn geschrevene codices uit de 11e eeuw, een fraaie Virgilius en een Statii Thebaïca met glossen, alsmede een Arati Astronomica ook zoo fijn geschreven met grooten afstand tusschen de regels, zoodat de hoofdletters, hetgeen in sommige charters voorkomt, lang uitgehaald konden worden. Deze codex is uit de 9de eeuw en bevat ook de Arithmetica van Boëtiſ; de teekeningen der sterrebeelden zijn gebrekkig, ik vond daarin geene overeenkomst met die echt Romeinsche afbeeldingen, die in den beroemden codex van Vossius bewaard, reeds in de Groot's uitgave in kopergravure, ofschoon niet geheel juist nageteekend, het licht zagen. Een fraaie Beda uit de 9de eeuw is ook een mooie foliant.

Een prachtige codex is die uit 't begin der 9de eeuw, een foliant, die de groote Propheten bevat, geheel met kapitale letters keurig geschreven; deze en een andere foliant uit de 10de, die bevat de Tractatus Prisciani op de eerste verzen van elk der 12 boeken van de Aeneïſ, heeft behoord aan de abdij van Marmoutier, die even buiten Tours aan de overzijde van de Loire tegen de helling van den bergrug gestaan heeft, want nadat ook dat geestelijke goed na de revolutie geseculariseerd was, zijn de gebouwen als bouwmetaſiaal te gelde gemaakt door de zwarte bende, zooals mij kort geleden een zuster van het H. Hart van Jezus vertelde, toen zij ons de droeve overblijfselen, zegge anderhalve pilaar van het koor van die grootsche basiliek vertoonde; een meisjeskostschool van genoemde orde is gevestigd op den grond

van de abdij, en zoo wordt aan den bezoeker de plaats getoond, waar vele handschriften in de vroege middel-eeuwen zijn vervaardigd. Wij zagen daar eenige door de monniken in een rots uitgehouwen laatste rustplaatsen, verder zoogenaamde grotten waaraan legenden verbonden zijn als van zeven heiligen die op denzelfden dag tegelijk daar stierven, verder een tot kapel ingerichte holte in de rots, waarvan de wanden erg gebarsten zijn door een hevig onweder, zooals nog zichtbaar is aan de vele spleten, welke gedeeltelijk, voor zoo ver gevaar dreigde, zijn toegemetseld; daar had, volgens het uitdrukkelijk zeggen van de geloovige zuster, de duivel getracht den vroomen Maarten te verpletteren, door de rots op hem saam te drukken, hetgeen evenwel niet gelukte; Sint Maarten placht namelijk te Marmoutier uit te rusten van zijne beslommeringen te Tours, hij noemde die plaats zijn »reposoir" en die barsten in de rotsholte zijn tegenwoordig zoo aangevuld met kalk, dat men de sporen van het hemelsche geweld duidelijk kan zien, maar dat er volstrekt geen gevaar voor ongeluk bestaat, volgens genoemde Cicerone. Ik weet niet of in die ruïne de steenen trap nog bestaat, waarvan de duivel moet beproefd hebben den heiligen man te laten afvallen door er notendoppen op neer te leggen, maar een duidelijke voorstelling van die verraderlijke beproeving zag ik afgebeeld op een der vele oude en merkwaardige miniaturen in een ander handschrift, dat het Leven van Sint Maarten bevat, en nog bewaard wordt in de stadsbibliotheek van Tours. Deze is nog zeer rijk aan oude en merkwaardige codices, al werden door Libri er vrij wat ontvreemd.

Daar heeft hij weggehaald drie buitengewoon kostbare codices, welke aan de Cathedraal van Tours behoord hadden, en wel 1°, het allerkostbaarste en alleroudste handschrift met Fransche teekeningen, want die 19 groote afbeeldingen die den Pentateuchus uit de 7de eeuw versieren, zijn boven allen lof verheven; men beweert, dat alleen deze codex de 150,000 francs waard is. Het formaat van het boek doet denken aan het Utrechtsche

psalter, maar de teekening is geheel anders; de ezels en de kameelen van de wegvoering van Joseph, zijn goed van teekening, de vorm van de pakzadels is buitengewoon, er is niets Romeinsch noch Byzantijnsch in, naar mijn oordeel; de kleuren zijn vrij bont, in één woord, dit handschrift zal, nader bestudeerd, veel opleveren voor de geschiedenis der oudste illustraties; de waarde aan dezen uncialen codex toegekend, is niet zoo overdreven als ik eerst had gedacht. Ten tweede een Evangeliarium in zeer groot 4° in de 8ste eeuw door zekeren Holcundus geschreven met zeer groote Iersche of Angelsaxische letters, welk soort van schrift in Schotland zeer lang in zwang is gebleven; de Leidsche bibliotheek bezit een keurigen Priscianus van dat schrift.

Het derde handschrift van de hoofdkerk van Tours is een buitengewoon kostbare foliant in de 9de eeuw vervaardigd met zeer groote initialen en zelfs met volle regels van gouden letters, een weelde, die men zelden aantreft; het is de *Historia tripartita Cassiodori*.

Voor een of andere kerk van Tours was ook vervaardigd dat *Sacramentarium* in folio op prachtig donker purper gekleurd perkament met gouden letters in de 9de of 10de eeuw geschreven. Beide laatstgenoemde codices dwingen een kenner eerbied af.

Uit de kerk van Lyon afkomstig zag ik 5 codices uit de 6de eeuw; 1°. een kwartijn, Hieronymus in unciaalschrift, dat iets sierlijkers heeft dan het gewone in den golvend onder de lijn doorgetrokken stok van sommige letters; 2°. een foliant doch met een ander karakter van uncialen, die een commentaar van Hilarius op de Psalmen bevat, 3°. een kwartijn met overgang tot de semiuncialen, bevattende preeken van Augustinus, 4°. een fragment van de Psalmen, maar met buitengewoon groote kapitale letters geschreven; ik zou zeggen dat ze wel 2 centimeter groot zijn en dus aan den naam van duimletters, uncialen, inderdaad beantwoorden; 5°. een commentaar van Origenes op Leviticus, in folio, alle zeer merkwaardige codices.

Voor al geeft de Benedictijner abdij van Saint Fleuri

sur Loire met 10 codices een goeden dunk van de ontwikkeling en beschaving der Benedictijnen in de middeleeuwen; 1°. de in twee stukken gesneden foliant met homiliae in unciale letters, uit de 7^e of 8^e eeuw, waarvan ik geneigd ben den oorsprong in Schotland te zoeken om de initialen, die alle uit visschen gevormd zijn, 2°. het Iersche antiphonarium van de 8^e of 9^e eeuw pleit ook voor die gissing; want het is bekend hoe de kloosterscholen van de Benedictijnen uit de reeds vroeger beschaafde Britsche eilanden de handschriften ontvingen, om ze af te schrijven; ik vond daarvan op Monte Cassino beslissende bewijzen. 3°. twee codices van Donatus uit de 10^e eeuw, 4°. een foliant met stukken uit Boëtius, Cicero en Porphyrius over de dialectica van de 11de eeuw, 4°. een foliant uit de 8ste eeuw, bevattende uittreksels uit Gregorius Magnus die abt Dodo aldaar liet vervaardigen. 5°. een foliant uit de 9de eeuw met historische en andere stukken van Beda; Libri had het inschrift »Liber Sancti Benedicti Abbatis Floriacensis cenobii" uitgekrabbeld behalve de letters Lib en Flor, en was van plan deze aan te vullen tot Liber sancte Marie Florentine Ecclesie. zooals hij het met andere codices gedaan heeft. 6°. Ten slotte noem ik een kwartijn met mathematica, astronomica en astrologica uit de 11de eeuw. Een zeer deftig handschrift van Boëtius de Musica uit de S. Bénigne te Dijon bevat ook mathematica uit de 10de en een in octavo uit de 11de eeuw met astronomica is van een kerk uit het aartsbisdom van Auch. Blijkbaar had Libri, die mathematicus was, en aan de geschiedenis van dat vak in de middeleeuwen met uitmuntend gevolg gewerkt heeft, (men denke aan zijne: Histoire des mathématiques au moyen âge) deze codices uit liefde voor die wetenschap zich toegeeeigend.

Merkwaardig is ook een Latijnsche vertaling van Oribasius uit de 7de eeuw, welke foliant François Pithou bezeten heeft; het is een eerwaardig oud handschrift. Dezelfde geleerde bezat ook den voortreffelijken codex van Justinus uit de 9de eeuw. Uit de bibliotheek van den Président Boutier is een kleine maar belangrijke

codex, namelijk een Psalmboek geheel in notae Tironianae omgezet; zeker kan dit handschrift ten bewijze strekken, hoe het snelschrift in die dagen meer algemeen in gebruik was, dan men dacht; in een artikel over het snelschrift van Paus Sylvester maakte ik onlangs gewag van die gewoonte, en vermeldde ik een ander evenzoo in kortschrift geschreven Psalterium van het Britsch Museum.

Eerbiedwaardig noem ik het handschrift van de Lex Romana Visigothorum uit de 9de eeuw, en dien kleinen foliant met Capitularia, uit de 10de, terwijl de Canonieke codex met de Notitia civitatum Galliae in octavo uit de 9de doet denken aan den Leidschen foliant, die 't zelfde bevat.

Voor de studie der klassieke schrijvers verwacht ik wel wat van het fraaie Horatius-handschrift der 12de en den voortreffelijken codex van Lucanus uit de 9de, minder van den Orosius en Paulus Diaconus uit de 12de eeuw, in zwaar Gothisch schrift, welk boek aan de Grande Chartreuse heeft behoord, en met de andere codices overgegaan was aan de stadsbibliotheek van Grenoble, waar ik ze onlangs heb gezien en bewonderd; Libri had dit handschrift gestolen en er met 15de eeuwsche letters ingeschreven: Est S. Joannis in Valle, en toch had prof. Zangemeister dit valsche inschrift ontdekt.

Ik noem verder de Provençaalsche handschriften die behoord hebben aan de machtige familie Lesdiguières te Grenoble, in de geschiedenis van welke stad zij een groote rol speelde; het zijn gedichten en preeken; alsmede een werk over de valkenjagt; vervolgens een Catalaansche vertaling van het N.-Testament en gedichten in die taal; voorts het Privilegeboek der Picardiërs aan de universiteit te Orleans, en een bul op papyrus van 995 uit Dijon door een falsaris gebruikt om er een bul van Johannes V van 685 op te schrijven.

Zeer merkwaardig vond ik de twee kwarto schrijfboeken van Leonardo da Vinci, het een bevat allerkeurigst geteekende opstanden en plattegronden van kerken, het andere met tekst en berekeningen is geheel in spiegel-schrift vervaardigd, zooals die geniale man gewoon was te schrijven: op het Britsch Museum en in Frankrijk

zijn verschillende boeken door dezen kunstenaar aldus geschreven.

Wilde ik een bewijs geven van het belang der talrijke brieven van koningen en geleerden, die ik daar nog zag, ik zou een dor lijstje van namen moeten afschrijven of wel de 40 laatste nummers van 't catalogusje laten afdrukken; genoeg zij het te verzekeren dat ook die stukken van groote historische waarde zijn zoowel om den inhoud als om de verdiensten of beroemdheid der schrijvers. Ik sta alleen stil bij het Latijnsche gedicht van Salmasius op den brand van de Fransche kerk op het Binnenhof te 's Gravenhage. Op 1 Februari 1644 brandde namelijk het dak af van de kapel van den Prins, triduo post natalem Principis, zooals Constantijn Huygens schreef boven het veertienregelige Latijnsche vers, dat hij daarop vervaardigde. Het werd door Barlaeus opgenomen in zijne *Momenta Desultoria, Poematum. Libri XI*, met een vierregelig vers van denzelfden ad *Pontificios exultantes*, deze, zoo spreekt de dichter, moesten zich niet zoo verheugen in dien brand, want de Kerk rees telkens schooner uit Rome's vlammen. Het Latijnsche gedicht door Salmasius eigenhandig geschreven, schijnt niet uitgegeven te zijn; om dit nader te onderzoeken, voeg ik de twee eerste regels hierbij:

*Quid vesana furis, Quo te rapit impia flamma,
Impetus? An nescis Principis esse domum?*

Merkwaardig is het overigens, dat het eerstgenoemde vers van Huygens met eenige andere brieven van dien staatsman-dichter ook onder de aangekochte papieren zijn; eenige daarvan die tot de briefwisseling van Christiaan Huygens behooren benevens een paar brieven van dezen werden reeds door de welwillendheid van den Parijschen bibliothecaris opgezocht en afgeschreven voor de uitgave van de *Correspondance Huygens*, welke Prof. Bierens de Haan c. s. bewerkt. Dat Constantijn Huygens zijn harteleed over dien brand heeft uitgestort in een paar verzen, kan ons niet verwonderen, want door zijn toedoen was het eerste orgel ter begeleiding van het psalm

gezing aangebracht in die kerk, welke onder Frederik Hendrik den bijnaam had van Pruilkerk in tegenoverstelling van de Scheurkerk, zooals de Remonstranten de Kloosterkerk hadden genoemd.

De hulde door de Société de l'Ecole des Chartes onlangs aan den heer Delisle betoond, als dankbewijs voor zijne bemoeienissen in dezen aankoop, acht ik allezins verdiend.

Leiden, 3 October 1888.

Dr. W. N. DU RIEU.

